

"Azov Phenomenon": Factors in the Formation of the Military Myth in Comparativistics

UDC: 94 (477) "2014"

DOI: <https://doi.org/10.15421/1724122>**Sandoyan Karina**Master's Student, <https://orcid.org/0009-0000-5972-9662>, karinasandorik@gmail.com*Taras Shevchenko National University of Kyiv (Kyiv, Ukraine)*

Abstract

The **relevance** of this article lies in examining the history, ideology, and social role of volunteer units such as "Azov," "Dnipro-1," and "Donbas," which played a crucial role in defending Ukraine during the war in the Donbas. A comparative analysis enables an understanding of their unique organizational structures, symbolism, and combat tactics, as well as how these elements have contributed to shaping collective memory and national identity. In light of the current situation, it is essential to reflect on the contributions of these units and their impact on public life and Ukrainian politics, especially considering attempts by Russian propaganda to discredit them.

The **purpose** is to identify the comparative features of "Azov" in comparison with the "Dnipro-1" police regiment and the "Donbas" battalion of the National Guard of Ukraine to uncover the reasons behind its military successes and the creation of its military myth.

The **research results** highlight key elements that contribute to the formation of the military-social myth surrounding the 12th Special Purpose Brigade "Azov" of the National Guard of Ukraine. Comparative analysis with other units reveals shared and distinct patterns, deriving the "formula" of a successful military unit and the factors that shape it.

Conclusions. It has been established that the formation of a military myth around the "Azov" unit is a complex and multifaceted process, influenced by historical, military, sociocultural, and media factors. The historical context, in particular, plays a crucial role by emphasizing the heroism and self-sacrifice of Ukrainian soldiers, thus shaping collective memory and national consciousness. "Azov's" uniqueness also lies in its distinct characteristics — leadership, ideology, traditions, and combat training — which set it apart from other units such as "Donbas" or "Dnipro-1." The media aspect further popularizes Azov's heroic image through cultural products and social networks, helping to scale the perception of Azov as an elite combat unit and highlighting its role in the struggle for the freedom of Ukraine, the Ukrainian nation, and the entire democratic world.

Keywords: "Azov phenomenon", myth, NGU, "Azov", "Donbas", "Dnipro-1", comparativistics, Mariupol

«Азовський феномен»: чинники формування військового міфу в компаративістиці

Сандоян Каріна*Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Київ, Україна)*

Анотація

Актуальність роботи полягає в дослідженні історії, ідеології та суспільної ролі добровольчих підрозділів, таких як «Азов», «Дніпро-1» і «Донбас», які відіграли важливу роль у захисті України. Компаративний аналіз дозволяє зрозуміти їхні особливості в організації, символізмі та бойовій тактиці, а також те, як ці елементи сприяли формуванню колективної пам'яті та національної ідентичності. У світлі сучасної ситуації важливо осмислити внесок таких підрозділів та їхній вплив на громадське життя і політику України, особливо з огляду на спроби російської пропаганди дискредитувати їх.

Мета – визначити компаративістичні особливості «Азову» в порівнянні з полком поліції «Дніпро-1» та батальйоном Національної гвардії України «Донбас», щоб виявити причини його військових успіхів і створення навколо нього військового міфу.

Результати дослідження позначають ключові елементи, що сприяють формуванню військово-соціального міфу навколо 12-ї бригади спеціального призначення «Азов» Національної гвардії України. Порівняльний аналіз з іншими підрозділами виявляє спільні та відмінні патерни, виводить «формулу» успішного військового підрозділу та чинники його формування.

Висновки. Встановлено, що формування військового міфу в контексті підрозділу «Азов» є складним і багатограним процесом, зумовленим історичними, військовими, соціокультурними та медійними чинниками. Зокрема, важливу роль відіграє історичний контекст, що підкреслює героїзм і самовідданість українських військових, формуючи колективну пам'ять і національну свідомість. Також унікальність «Азову» полягає в індивідуальних особливостях — лідерстві, ідеології, традиціях і бойовій підготовці, які вирізняють його серед інших підрозділів, таких як «Донбас» чи «Дніпро-1». Медійний аспект популяризує героїчний образ «Азова» через культурні продукти та соціальні мережі та допомагає масштабувати сприйняття «Азова» як елітної бойової одиниці, підкреслюючи його роль у боротьбі за свободу України, української нації та всього демократичного світу.

Ключові слова: «Азовський феномен», міф, Національна гвардія України, «Азов», «Донбас» «Дніпро-1», компаративістика, Маріуполь

Стаття надійшла / Article arrived: 23.10.2024

Схвалено до друку / Accepted: 26.12.2024

Вступ.

Підрозділ Національної гвардії України (далі – НГУ) «Азов», що виник з весни 2014 року, став одним із найбільш обговорюваних військових та соціальних феноменів України на стан сьогодення. Від самого початку його існування він був одним із помітних символів боротьби за національну незалежність, що спричинило створення навколо нього своєрідного міфу — не лише як воєнної одиниці, але і як важливого елемента політичного та культурного ландшафту України. Як відомо, цей міф активно підтримується різними засобами масової інформації, громадськими дискусіями, культурними продуктами та іншими формами масової культури, що робить його важливим об'єктом для академічно-наукового аналізу.

Одразу слід наголосити, що загалом термін «Азовський феномен» або ж його дотичні форми застосовується у публікаціях дослідників різних галузей соціальних наук, проте, говорячи щодо точного наукового визначення цьому явищу, можемо констатувати, що такого наразі немає. Ми пропонуємо наступне визначення цьому феномену задля його введення у науковий обіг. Тож, «Азовський феномен» (або «Азовський військовий феномен») – це термін, який використовують для опису унікального явища, що стосується феномена спочатку добровольчого батальйону, пізніше полку, а зараз бригади «Азов», одного з підрозділів Національної Гвардії України, відомого своєю стійкістю, мотивацією та бойовими досягненнями. Він вартий уваги не лише через свою військову значущість, але й через символічний вплив, який він має на українське суспільство і міжнародну аудиторію. Створення і поширення цього міфу викликає питання щодо ідеологічних, військових, соціальних та культурних передумов його формування.

Окрім того, цікаво порівняти «Азовський феномен» з іншими прикладами військової міфології в історії та сучасності, щоб виявити універсальні й унікальні характеристики цього процесу. Компаративістичний підхід до вивчення цього явища дозволяє побачити спільні риси та відмінності між різними прикладами такої міфології. У цьому випадку було взято для порівняльного аналізу полк поліції «Дніпро-1» та батальйон НГУ «Донбас», які відзначились у подіях часів АТО та вже отримали на той час певний статус у суспільній думці.

Актуальність обумовлена кількома важливими аспектами, які мають значення для сучасного українського суспільства, його безпекового середовища, а також політичних та історичних досліджень.

По-перше, розглянуті військові формування є унікальними прикладами добровольчих підрозділів, які виникли в умовах надзвичайної безпекової кризи в Україні після подій 2014 року, зокрема анексії Криму та початку війни на сході країни. Їхнє існування стало

відповіддю на загрози національному суверенітету, які не могли бути повністю подолані зусиллями регулярних державних військових і правоохоронних органів. Дослідження подібних підрозділів дозволяє краще зрозуміти особливості самоорганізації українського суспільства, здатного мобілізувати ресурси для протидії зовнішній агресії.

По-друге, аналіз ідеологічних основ, організаційної структури, символіки та ритуалів цих формувань дозволяє виявити культурні й історичні корені, що вплинули на їхнє формування, а також відмінності в підходах до ведення бойових дій і мобілізації бійців. Зокрема, такі формування, як «Азов», мають глибокі ідеологічні засади, які вирізняють їх від інших частин. Це актуально в умовах, коли українське суспільство знаходиться в процесі формування та оновлення національної ідентичності, особливо на тлі війни, яка включає не лише військовий, а й інформаційний та культурний аспекти. Протиставлення наративів ідеології таких підрозділів російській пропаганді вимагає детального наукового дослідження.

По-третє, вивчення феномену «Азову», «Дніпро-1» та «Донбасу» має значення для розуміння формування колективної пам'яті. Ці підрозділи стали об'єктами широкої медійної уваги та закарбувалися в пам'яті суспільства як символи спротиву. Вивчення військово-суспільних міфів, створених навколо них, є необхідним для аналізу того, як героїзуються добровольчі формування, як формуються і підтримуються суспільні наративи, що підкреслюють значущість боротьби за незалежність України в умовах агресії. Такий підхід дозволяє глибше зрозуміти соціально-психологічні та культурні аспекти, які зміцнюють національну єдність та підтримують бойовий дух як у воїнів, так і у суспільства загалом.

Таким чином, компаративістичний аналіз цих підрозділів сприяє більш цілісному розумінню природи сучасного українського військово-суспільного феномену, а також розкриває нові аспекти національної ідентичності, патріотизму й ролі добровольців у захисті держави.

Мета дослідження – визначити компаративістичні особливості «Азову» в порівнянні з полком поліції «Дніпро-1» та батальйоном Національної гвардії України «Донбас», щоб виявити причини його військових успіхів і створення навколо нього військового міфу. Основним методом є компаративний аналіз, який дозволяє порівняти феномен батальйону «Азов» з іншими подібними військовими утвореннями та міфами, створеними навколо них. У цьому разі було взято за основу полк поліції «Дніпро-1» та батальйон НГУ «Донбас». На нашу думку, це дає змогу виявити спільні риси та унікальні характеристики процесу формування військово-суспільного міфу, їхній вплив на суспільні настрої, успіх тієї чи іншої військової одиниці.

Значну роль у методології відіграє історичний метод, за допомогою якого аналізуються умови та обставини виникнення батальйону (полку, бригади) «Азов» і його еволюція. Це дозволяє дослідити, як і чому цей підрозділ став об'єктом міфологізації. Вивчення історичних передумов та самого активного періоду існування з 2014 р. є необхідним для розуміння процесів, що сприяли створенню символічного образу як частини національного нарративу.

На нашу думку, поєднання компаративного та історичного аналізів, дають змогу вивчати процеси формування військово-соціальних міфів, цілих феноменів та їхню роль у сучасних військово-політичних процесах. Такий комплексний підхід також дає змогу здійснити вагомий внесок у ширше розуміння механізмів створення суспільних міфів у сучасному світі.

Аналіз попередніх публікацій. Слід наголосити, що підрозділ «Азов» є відносно новим формуванням, а яскраво виражений суспільний інтерес до нього став помітний серед широкого загалу лише в 2022 році. Це ставить певну проблему (і одночасно можливість) перед відповідними дослідниками. Проте численні низка джерел та публікацій все ж мають місце на сучасний стан справ. Так, ми можемо зустріти не скільки наукові праці, а як матеріали публіцистичного характеру та медіапродукти різного роду. Що важливо, «Азов» є відомим не тільки на теренах України та рф, а й країнах Європи та Америки, що робить це питання актуальним для дослідження і позаукраїнським простором. Однак, через брак відповідних суто комплексних наукових досліджень ми можемо простежити, що низка аспектів, що пов'язана з батальйоном «Азов» є недостатньо вивченою та потребує детального опрацювання.

Перш за все, дослідження історичного та соціологічного контексту виникнення батальйону «Азов» розглядають його формування в умовах російсько-української війни. Одним із перших дослідників у цьому став український журналіст Юрій Бутусов, який у 2014 році дослідив формування батальйону «Азов» та інших добровольчих підрозділів в умовах російсько-української війни, аналізуючи їхню організаційну структуру, проблеми підготовки, взаємодію з регулярними військами, взаємини з державою та вплив політичних маніпуляцій на їхній імідж і ефективність (Бутусов, 2014).

Загальний перелік роботи наукового співробітника є досить вагомим доробком у дослідженні теми «Азову». Так, М. С. Кравченко у статті «Історія батальйону «Азов» за матеріалами Азовського батальйонного архіву нерегламентованої документації (травень–вересень 2014 року)» досліджує історію батальйону, аналізуючи його формування, мотивацію бійців, бойові операції (зокрема в Маріуполі) та роль у ліквідації терористичних загроз у 2014 році, а також вплив соціально-політичних умов і медійного

висвітлення на його діяльність. (Кравченко, 2021, с. 64-70).

На цей момент найбільш комплексною роботою є книга Олексія Рейнса, військовослужбовця «Азову» та 3 ОШБр. Це комплексне дослідження, яке розкриває ідеологічні, організаційні та бойові аспекти батальйону «Азов», спростовує російську дезінформацію, акцентуючи на українському націоналізмі, та містить унікальні фото й матеріали для об'єктивного висвітлення діяльності підрозділу (Рейнс, 2024).

Досить широкими по змісту є медіа-статті та дописи. Зокрема, слід відзначити В'ячеслава Ліхачова та Галу Склярєвську, які неодноразово спростовували стереотипи та наклепи на підрозділ «Азов», розкриваючи ті чи інші ключові деталі (Ліхачов, & Склярєвська, 2022).

Загальною слід відзначити, що медіа відіграють ключову роль у відображенні підрозділу, але глибокого аналізу впливу цих образів на суспільну свідомість ще бракує. Особливої уваги потребує дослідження впливу соціальних мереж і сучасних інформаційних технологій на конструювання символічного образу «Азову».

Загалом, суспільний запит демонструє значний інтерес до «Азовського феномену» та формування військово-суспільних міфів, проте багато аспектів цієї теми залишаються недостатньо вивченими. Це стосується, зокрема, комплексного аналізу чинників, що впливають на процес успішної діяльності військових, міфологізації, впливу медіа на створення символічних образів, а також порівняння «Азову» з іншими військовими міфами у світовому та вітчизняному контекстах. Тому дослідження цієї теми є актуальним і важливим для розуміння ширших соціально-політичних процесів у сучасному світі.

Серед дослідників, мабуть, одним із перших, хто використав словосполучення «Феномен «Азова» був політолог Гомза І. Зокрема, у власній статті «Багато галасу про українських націоналістів: рух «Азов» і війна в Україні» він описує історію цього військового формування, особливості його роботи та загальну характеристику його членів. Крім того, автор наводить дані, які заперечують нарративи російської пропаганди щодо буцімто нацизм/фашизм представників Азову (Гомза, 2022).

Серед науковців, що насамперед вивчають діяльність тих чи інших формувань Національної Гвардії України є Титаренко О. та Крячко О. У власному доробку вони досліджують їх ефективність, і, зокрема, описали це на прикладі «Азову» на тих чи інших ділянках фронту стан повномасштабного вторгнення рф до України (Крячко, & Титаренко, 2024, с. 12-21).

Паздрій В. та Антонюк П. порушили тему як добровольчі збройні формування можуть ставати

елементами нової еліти, і як таких представників знищує рф (Паздрій, & Антонюк, 2023, с. 62-70).

Дослідниця Мацюк Г. у статті досліджує військові псевдоніми як елемент міжособистісної комунікації українських військовослужбовців під час російсько-української війни 2014–2023 років, аналізуючи їх лексичну базу, динаміку розвитку, соціолінгвістичні функції та порівнюючи з позивними противника на основі 1500 прикладів (Мацюк, 2022, с. 197-213).

Дотичною до основної проблематики дослідження стане доробок Сегеди С. та Машталіра В., котрі висвітлили тему територіальної оборони як феноменального явища військової історії. Зокрема, у цьому ключі для нас важливим стане огляд добровольчих корпусів та їх ролі у російсько-українській війні (Сегеда, & Машталір, 2024, с. 148-158).

Також аналізу історії та ролі добровольчого руху в Україні присвячена стаття Шкуратенко О. та Єрмака В. У ній дослідники висвітлили витoki мілітарного руху від козацьких загонів та Січових Стрільців до сучасних добровольчих формувань, що виникли у відповідь на російську агресію 2014 року, а також описує їхню участь у ключових військових операціях та вплив на становлення української армії, зокрема згадано про «Азов» та «Дніпро-1» тощо (Шкуратенко, & Єрмак, 2019, с. 67-69).

Крім того, можна відзначити працю кандидата наук з державного управління Цевельов О., який звертає увагу на аналізі дій захисту України під час перших днів війни та наголошує на необхідності вдосконалення спільної підготовки, взаємодії та узгоджених дій між Державною прикордонною службою, Збройними Силами України та іншими військовими формуваннями як у мирний час, так і під час агресії. Особливо, серед всіх інших формувань, як досить успішними, він відзначає «Азов» та «Донбас» (Цевельов, 2024, с. 14-23).

Результати дослідження.

Компаративістичний аналіз полку «Азов», полку поліції «Дніпро-1» та батальйону Національної гвардії України «Донбас» дає змогу виявити суттєві відмінності й подібності у формуванні їхніх військово-суспільних міфів, адже кожен з цих підрозділів відзначився на полі бою і в колективній пам'яті українського суспільства. Оскільки ми вже розглянули деякі загальні деталі відносно 12-ї бригади НГУ «Азов», то вважаємо за потрібне взяти до уваги та порівняти проблематику процесу відносно створення так званого феномену та заглибитися у конкретні деталі.

Насамперед, виграшною комбінацією для утворення «Азовського феномену» відіграла сукупність унікальних характеристик в ключі його ідеології, структури, символізму, ритуалів, здатності зберігати високий бойовий дух та певних обставин.

Як ми вже зачіпали вище, важливими у формуванні добровольчих формувань були обставини. Загальна нестабільна ситуація, сепаратистсько-проросійські настрої у окремих регіонах та неспроможність реалізації дій офіційних представників влади України у 2014 році стали віхою, за якою стали формуватися добробати, серед яких був і «Азов».

Сам «Азов» було створено на базі «Чорних чоловічків» – представників організації «Патріот України», учасників Революції Гідності, ультрас тощо. Серед їх лідерів та фактичних творців були представники так званих «васильковських терористів» – групи людей, яких так назвали медіа для позначення членів української націоналістичної організації «Патріот України», яких у 2011 році було заарештовано за звинуваченням у підготовці теракту. Цими людьми були Володимир Шпара, Ігор Мосійчук та Сергій Бевз. Вони були затримані Службою безпеки України в місті Васильків Київської області. Так, за версією слідства, вони планували підірвати пам'ятник Леніну в місті Бориспіль у День незалежності України, 24 серпня 2011 року. Під час обшуку в офісі «Патріоту України» в Василькові були знайдені вибухові пристрої та інші матеріали, які, на думку правоохоронців, свідчили про підготовку до теракту. Затриманих судили за статтями, що передбачають відповідальність за терористичну діяльність. Проте самі обвинувачені та їхні прихильники стверджували, що ця справа була політично мотивованою, а докази були сфабриковані. Вони заперечували свої наміри здійснити теракт і заявляли, що їх переслідують за політичні переконання.

Серед них особливою увагою можна виділити Андрія Білецького, який став лідером вже згаданого загону «чорних чоловічків», що особливо відзначився у проведенні успішних операцій з ліквідації ворога на Харківщині та Приазов'ї. Він раніше очолював праворадикальну організацію «Патріот України» та був активним учасником Соціал-національної асамблеї (СНА). Пізніше Білецький заснував політсилу «Національний корпус», що виросла з ветеранської організації «Азова». Наразі, діяч є командиром 3-ї штурмової бригади, що була створена на базі «Азову».

Наступними визначними особистостями на початках «Азову» можна вважати Володимира Шпару, Ігоря Мосейчука, Олега Стороженка. Всі вони були послідовниками націоналістичної ідеології та вбачали за потрібне створення відповідної проукраїнської сили, що може стати на захист України. Особливо, у цьому відзначимо Олега Стороженка, що допоміг переконати інших членів організації приєднатися до лав міліції для офіційного створення батальйону. На цьому моменті слід зупинитись детальніше.

Насамперед, формування «чорних чоловічків» досить добре показали себе на початках, але офіційного характеру вони не мали, що протиставляється із

реальним Законом України, і могло принести нові проблеми у майбутньому, плюс до того, у них не було офіційного дозволу на носіння зброї. Для подолання цього, було здійснено, хоч і для формального вигляду, так званий ребрендинг. Як вказують свідчення, Білецький спочатку був проти того, щоб члени «Патріота України» стали працівниками міліції, з причини, що ті вчиняли акти знущань щодо представників організації в минулому. Проте, пізніше на пропозицію тодішнього Міністра внутрішніх справ він погодився. Як вказує Антон Геращенко у власному дописі у соціальній мережі Facebook від 6 травня 2016 року: *«У ніч із 4 на 5 травня у Маріуполі близько 100 молодих патріотів склали присягу і отримали до рук зброю. Кожна година в той час була на рахунок! Назвою для нового підрозділу обрали «Азов». Юридично підрозділ було оформлено як батальйон патрульно-постової служби Донецького управління внутрішніх справ. Безпосереднім оформленням документів займався щойно призначений на свою посаду начальник Маріупольського міськвідділу міліції Андрючук»* (Геращенко, 2016). У підтвердження цьому анонімний респондент та борець «Азову» вказує, що на початках структура представляла собою *«...Батальйон патрульної служби спец. призначення міністерства внутрішніх справ України. Ми, по суті, були міліцією на той момент. Нас сфотографували в формі, видали «корочки». Але ми себе міліцією не вважали»* (Сандоян, 2023).

Наступний фактор подальшого успіху стосувався політичного та економічного питань. Слід вказати на той момент, що навколо низки добровольчих угруповань на початках їх існування крутився ареал «політизованості». Мається на увазі, що комусь із владних осіб було вигідне їх створення. Тут ми стикаємось із проблемою достеменності свідчень. Наприклад, у полі українського медіа неодноразово можна було зустріти інформацію по те, що «Азов», «Дніпро» та «Донбас» були профінансовані Ігорем Коломойським. Про цю інформацію свідчили сам Геращенко у вже згаданому дописі, Святослав Олійник, який був заступником губернатора Дніпропетровської області, ким саме на той час і був вище згаданий олігарх, та дніпровський активіст В'ячеслав Поеднік.

Проте, слід заглянути у деталі. Зокрема, Олійник вказує, що олігарх профінансував для «Азова» матеріально-технічний блок, екіпірування, житло та продукти харчування. Поеднік каже, що для «Дніпро-1» губернатор *«щомісяця виплачував від п'яти до семи тисяч гривень»* (Олігархи під наглядом, 2016). Геращенко відносно цього пише наступне: *«Буду необ'єктивним, якщо не скажу, що хлопці з команди голови Дніпропетровської ОДА Ігоря Коломойського взяли найжвавішу участь усіма доступними способами у звільненні Маріупольської міської ради. Вони допомагали і організаційно, і*

фінансово, і людськими ресурсами» (Геращенко, 2016). Також про фінансування «Азова» говорив і Борис Філатов, який на той час був заступником Коломойського (О Ляшко, Мосийчук и боевых, 2014). А ще Сергій Тарута надавав фінансову допомогу (Еспресо, 2015). Останній, до речі, неодноразово заперечував участь Коломойського у грошовому забезпеченні батальйону.

Говорячи про «Донбас» слід згадати той момент, що лідер добровольчого угруповання Семен Семенченко, активіст з Донеччини, вказував, що місцева влада стала протидіяти утворенню місцевої сили, тому довелося звернутися до губернатора Дніпропетровської області, ким був на той час Коломойський. Що цікаво, Семенченко говорив про себе, що він росіянин, а також вказував на те, що олігарх не фінансує батальйон, а він існує за рахунок пожертв (Народна армія, 2014). А коли мова йде про «Дніпро-1», то безспірно вказується про те, що добровольчий корпус створювався при будівлі Дніпропетровської адміністрації на базі охоронної структури, яка існує у групі «Приват» ще з 90-х років (Мацука, 2015). Про грошове забезпечення зазначається наступне: Геннадій Корбан вказував, що *«зарплата рядового бійця цього елітного підрозділу становить не менше \$1000, а командирського складу - від \$3000 до \$5000. Щоб легально фінансувати ці формування, було відкрито ряд благодійних фондів. Засновники цих фондів – громадські організації. Просто ми жертвуємо свої кошти в ці фонди. У фондів дуже педантичний підхід до кожної закупуваної позиції»*. До речі, серед донатерів відзначають і вищезгаданого олігарха. Зокрема, пишуть, що Ігор Коломойський витрачає щомісяця близько \$10 млн на зарплату 3000 бійців добровольчих загонів (Еспресо, 2014). Тим не менш, такий патронат грав на користь добровольчим батальйонам, надаючи їм ряд переваг на фоні тодішніх воєнізованих бригад.

У цьому ключі слід відзначити й стилістику військової підготовки «Азову», «Дніпра» та «Донбасу», зокрема й участі іноземних представників у цьому. Наприклад, Філатов вказував: *«Це мої друзі, вони громадяни Ізраїлю, які розуміють, що тут до чого, і є патріотами України»* (Докс, 2014). А ветеран та борець-анонім із «Азову» розповідає таке: *«Я коли прийшов до «АЗОВу», то якраз почалася підготовка відбиття Маріуполя у сепарів. Було на території кар'єру створено тренувальну базу. Там були імпровізовані макети, зроблені з автомобільних шин, які імітували укріп. район сепарів в Маріуполі. І от на цьому полігоні ми відпрацьовували бій за цей укріп. Професійних тренувань не було, в основному це стрільби і відпрацювання тактики міських боїв. Але тоді й часу на це не було. Інструктора були люди з військовим досвідом. Я був в групі, яку готував «Душман» (позивний), у нього був військовий досвід з Афгану»* (Сандоян, 2023). Також слід відзначити, що

загальний характер на дозвіл озброєння, доступ до ресурсів на офіційному рівні та державну підтримку було наділено за підтримки міністра МВС Арсена Авакова, якого теж неодноразово відзначають як особу, що мала велику роль у заснуванні «Азову».

Важливим аспектом є стиль ведення бойових дій. На відміну від інших добровольчих батальйонів «Азов» відрізнявся напрочуд креативною методикою здійснення операцій. Зокрема, це було продемонстровано ще в часи так званих «чорних чоловічків», коли лише у формі типового рейдерства показували реальну силу на місцях на фоні загальної деморалізації, а вже при підготовці боїв у Маріуполі у 2014 році азовці здійснювали розвідку під виглядом цивільних, що дозволяло їм ефективно збирати дані про позиції противника. Зокрема, це включало аналіз ситуації всередині населеного пункту, інфільтрація у осередки сепаратистів, отримання необхідної інформації тощо (Сандоян, 2023).

А от про методику інших добровольчих угруповань не говорять у ключі задіяння новітніх способів отримати перевагу над ворогом. Наприклад, про грубу стилістику дій вказують відносно батальйону «Дніпро». *«Коли почали гинути наші хлопці, ми дали команду діяти більш радикально щодо тих місць, де засіли сепаратисти. Будівлі були спалені, щоб нічого було охороняти і ніде було там сидіти. Ці будівлі нічого не варті. Життя людей коштує дорожче»,* - признається Геннадій Корбан (Народна армія, 2014).

Проте, особливо помітною річчю був характер «азовського» колективного індивідуалізму, що демонструвався у всьому. Ідеологія грала ключову роль у формуванні особливого духу «Азова». Насамперед, підрозділ використовував формулу «33/33/33», згідно з якою в рівних пропорціях добровольцями нового формування стали українські націоналісти, футбольні фанати та просто люди з ультраправими переконаннями. Додатковим фактором до цього став своєрідний містицизм та звернення до язичницької міфології. Наприклад, в інтерв'ю бійці «Азова» розповідали, що ще перед першим боєм їм розповідали про концепцію Вальхалли. Плюс до того, символізм «Азову» відіграє ключову роль у формуванні його ідентичності. Наприклад, їх шеврон абсолютно відрізняється від шевронів інших воєнізованих груп, зокрема й відносно «Дніпро-1» та «Донбас». Він створений не як класичний щит, а більше нагадує клин. Такий розпізнавальний знак містив рунічний тризуб і символ "Чорного Сонця", який в західному світі часто асоціюється з неонацизмом. Однак в Україні цей символ набув іншого значення, пов'язаного з язичницькими традиціями та протестними субкультурами 1990-х років. Згодом, після реорганізації «Азову» у полк, було змінено шеврон: залишено монограму «Ідея Нації», яка є символом українського націоналізму, що бере початок ще з 1992 року. Така символіка сприяла

формуванню сильної національної ідентичності та підкреслювала спадковість ідеології.

Слід наголосити, що зазначена ідеологія не відповідає класичним зразкам європейського націоналізму, що зумовлює її унікальність. Російська пропаганда намагалася дискредитувати «Азов», змальовуючи його як неонацистську організацію, проте ці звинувачення не витримують критики.

Важливим є той аспект, що складовою ідеології є слідування спадщині українського націоналізму минулого. Зокрема, ключову роль у цьому відіграє «Декалог» – десять заповідей українського націоналіста, створений ОУН у 1929 році. Також велике значення має «Молитва українського націоналіста», яку бійці «Азову» читають перед кожним бойовим завданням, що підкреслює ідеологічну спадковість з воюючими Української повстанської армії.

Окрім того, «Азов» має власну систему ритуалів та календарної обрядовості. Наприклад, що стосується щорічної церемонії «Дня мертвих», яка присвячена вшануванню загиблих бійців, вона є однією з ключових містерій, що об'єднує діючих бійців, ветеранів та їхні родини, створюючи міцний зв'язок між різними поколіннями воїнів. Від цього ми переходимо у розуміння внутрішньої родини та братерства.

Незалежно від рангу чи посади, військові звертаються один до одного «друже», що сприяє зміцненню єдності та відчуття спільної відповідальності за долю України. Водночас це не скасовує ієрархії, оскільки звернення до старших за званням здійснюється з додаванням слова «командир».

Оскільки «Азов» фактично зародився в умовах війни, то й розуміння її для них дещо індивідуальне. Війна для них є своєрідним іспитом. Взагалі, бійці підрозділу розглядають себе як еліту суспільства, яка є гарантом збереження національної державності, що продемонстровано у їхніх чітких тезисах щодо поняття «Великої України» та розробці власної філософії українського націоналізму.

Особливо відзначити можна їхній успіх у здатності протистояти інформаційній війні. Як вже було неодноразово згадано у тексті, російська пропаганда активно використовувала образ «Азову» для дискредитації України, намагаючись представити його як неонацистське угруповання. Однак факти постійно спростовують ці твердження. Підрозділ «Азов» досить часто демонстрував свою відкритість до представників різних національностей та відданість ідеям захисту національної державності, а не ксенофобії чи расизму. До речі, ідея перевернутого українського прапора, що використовувалася «азовцями», стала своєрідною відповіддю на спроби російської пропаганди принижувати українську символіку, перетворивши цей символ на знак готовності до боротьби навіть без підтримки держави.

Таким чином, «Азов» можна сміливо назвати унікальним явищем не лише в контексті українського націоналізму, а й у глобальному масштабі. Він поєднує бойову ефективність із глибокою ідеологічною основою, ритуалами та символізмом, що роблять його феноменом сучасної військової культури. Слід відзначити, що фактично, «Азов», «Донбас» та «Дніпро-1» мали спільний бекграунд для формування, але з точки зору низки обставин, зокрема, що стосується ідеологічної та символічної спрямованості, «Азов» представляється як досить унікальний та самостійний феномен свого часу. У той час полк поліції «Дніпро-1», заснований у 2014 році для захисту Дніпропетровської області від загроз сепаратизму та зовнішньої агресії, також став важливим елементом української військової історії. Однак, на відміну від «Азова», міфологічний образ «Дніпра-1» більше пов'язаний із його роллю у стабілізації регіону, хоча слід визнати, що члени цього підрозділу брали участь у прямих битвах, зокрема у звільненні Маріуполя у 2014 році та боях за Іловайськ, що значно ударило по ньому. Слід відзначити, що від Іловайського котла «Азов» тоді врятувало рішення Андрія Білецького, і як зазначає очевидець подій: «...якщо б не Білецький, то я зараз би з тобою не розмовляв. А вивів він нас через те, що йому знову пообіцяли підтримку і не виконали, він сказав «мені це набридло, я вивожу хлопців», йому відповіли «добре, ми і без них справимося» (Сандоян, 2023).

Батальйон Національної гвардії України «Донбас» теж відзначився в низці важливих операцій, особливо у вищезгаданих боях за Іловайськ у 2014 році. Трагічні події Іловайського котла, де батальйон зазнав важких втрат, значною мірою визначили міфологічний образ «Донбасу» як символу самопожертви та трагізму. Таким чином, у колективній пам'яті батальйон постає як приклад жертвовної боротьби, що стала трагічною сторінкою української історії, але водночас зміцнила патріотичний дух та готовність українців до боротьби. У підтвердження незабутності тих подій та особливу участь «Донбасу» було знято художній фільм «Іловайськ 2014. Батальйон Донбас», що заснований на реальних свідченнях очевидців.

Можна припустити, що фактор Іловайського котла та загальний характер розгортання російсько-української війни значно повпливав на подальший розвиток та долю добровольчих батальйонів. Зокрема, удар, який було завдано українським добровольцям неодноразово висвітлювався в інтерв'ю. Наприклад, ветеран Валерій Маринець вказував про поганий рівень тодішнього озброєння у «Дніпро» та які знущання проводили російські війська (Іловайська одіссея Валерія Маринця, 2017).

Взагалі, «Дніпро-1» здобув репутацію надійного захисника ключових об'єктів і цивільної інфраструктури, а його внесок полягав у забезпеченні

безпеки й контролю над регіоном, що дозволило не лише втримати територіальну цілісність країни, але й створити певний наратив стабільності та порядку. «Ми побудовані за принципом швейцарської регулярної армії», – досить влучно охарактеризував «Дніпро» командир Юрій Береза. Однак, батальйон отримав чорний піар у формі прізвиська «приватної армії Коломойського» (Мацука, 2015).

З часом, все більш стало помітним, що хоч «Дніпро» і «Донбас» відіграли значну роль у війні, проте їхній героїчний наратив був більш фрагментарним та став частиною здебільшого колективної пам'яті близьких людей до членів вищезгаданих підрозділів. Можемо припустити, що насамперед причина цьому криється у вже вище згаданій глобальній соціально-політичній ситуації в Україні протягом 2014-2022 років. Крім того, ще до початку повномасштабного вторгнення РФ до України значна частка населення не сприймала події як війну, а більше дивилась на це як щось таке, що знаходиться далеко, а тому не сприймала це як таке, що має досить суттєвий вплив. Будь-які серцевинні явища сприймалися як фрагментарне та грубо кажучи несуттєве, проте пам'ять про події та їх учасників активно декламувалась на державному рівні, у формі днів пам'яті, збереженості імен на певних публічних дошках у містах, перейменуванні вулиць тощо.

Висновки.

Проведені дослідження показують, що «Азов» став унікальним явищем у військово-суспільному контексті сучасної України. Це формування вдало поєднало кілька ключових чинників, які забезпечили його військові успіхи та сприяли створенню навколо нього потужного міфу.

Одним із ключових елементів «Азовського феномену» є індивідуальність. Ця особливість проявляється через унікальні характеристики, які відрізняють «Азов» від інших добровольчих формувань. На початкових етапах всі три підрозділи – «Азов», «Донбас» та «Дніпро-1» – мали багато спільного: добровольчий склад, високий рівень мотивації, фінансування з недержавних джерел, а також активну участь у протистоянні російській агресії. Проте, саме «Азову» вдалося вийти за межі звичайного військового формування. Насамперед, ключову роль у цьому відіграла ідеологічна складова. «Азов» від самого початку позиціонував себе як формування, побудоване на чітких ідеологічних засадах. Це сприяло не лише згуртуванню бійців, а й створенню чіткого образу для зовнішнього світу. Ідеологія, традиції, ритуали та увага до історичної спадщини – все це сформувало унікальну організаційну культуру.

Особливістю цього збройного формування є також унікальна система підготовки та рекрутингу. Полк приділяє велику увагу фізичній, психологічній і професійній підготовці своїх бійців.

Ця систематичність забезпечила високий рівень боєздатності, що стало одним із визначальних чинників військових успіхів формування.

Іншим важливим аспектом є інформаційна складова. «Азов» вдало використовує сучасні медійні інструменти для популяризації своїх досягнень. Соціальні мережі, документальні фільми, книги та інші культурні продукти - усе це сприяє формуванню героїчного образу бійців. Події оборони Маріуполя, які активно висвітлювалися у ЗМІ, закріпили за «Азовом» статус сучасного символу боротьби за незалежність України. Окрім цього, важливим чинником є глобальна підтримка, яку вдалося забезпечити через медійні кампанії. Такі ініціативи, як флешмоб «Free Azov», акції в країнах Європи, США

та Канади, привернули увагу міжнародної спільноти не лише до полку, а й до проблеми російської агресії загалом. А на рівні державної політики підтримка «Азова» стала важливим елементом у підсиленні образу української армії. Використання подвигу цього формування у зверненнях до міжнародної спільноти підкреслює важливість військового героїзму у формуванні національного іміджу.

Таким чином, ми можемо констатувати, що формула успіху «Азова» виглядає як комбінація кількох складових: чітка ідеологія, високий професіоналізм, унікальна організаційна культура, активна медійна популяризація та героїзм. Усі ці елементи разом забезпечили полку унікальний статус та породило міфотворчий статус.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

- Білецький каже, що «Азов» оснащений не гірше німецької армії. (2015, 15 серпня). *Espresso.tv*. Відновлено з https://espresso.tv/news/2015/08/12/bilecky_kazhe_scho_quotazovquot_osnaschenyy_ne_girshe_nimeckoyi_armiyi
- Бутусов, Ю. (2014, 29 серпня). Добровольческие батальоны: структура, страхи, проблемы боевого применения. *ZN,UA*. Відновлено з https://zn.ua/internal/dobrovolcheskie-batalony-struktura-strahi-problemy-boevogo-primeneniya_.html
- Геращенко, А. (2016, 6 травня). Вчера исполнилось ровно два года с момента принятия решения о создании ставшего уже легендарным батальона "Азов". *Facebook*. Відновлено з <https://www.facebook.com/anton.gerashchenko.7/posts/1046993312054182>
- Гомза, І. (2022, листопад). Багато галасу про українських націоналістів: рух «Азов» і війна в Україні. *Крутька*. Відновлено з <https://krytyka.com/ua/articles/bahato-halasu-pro-ukraiinskykh-natsionalistiv-ruk-h-azov-i-viina-v-ukraini>
- Докс, Е. (2014). Здесь люди только учатся быть армией. **Антикор**. Відновлено з https://antikor.com.ua/articles/20274-zdesj_ljudi_toljko_uchatsja_bytj_armiej
- Гловайська одиссея Валерія Маринця: “Якби не домовляння про зелений коридор, ми ще б довго трималися”. (2017, 29 серпня). *Новинарня – новини України, що воює*. Відновлено з <https://novynarnia.com/2017/08/29/ilovayska-odisseyavaleriya-marintsya-yakbi-ne-ti-domovlyannya-pro-zeleniy-koridor-mi-shhe-dovgo-trimalisy-b/>
- Кравченко, М. С. (2021). Історія батальйону «Азов» за матеріалами Азовського батальйонного архіву нерегламентованої документації (травень–вересень 2014 року). *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*, 32, 64–70.
- Крячко, О., & Титаренко, О. (2024). Роль і місце частин та підрозділів оперативного призначення НГУ в структурі сил оборони в умовах правового режиму воєнного стану. *Науковий вісник Київського інституту Національної гвардії України*, 1, 12–21.
- Ліхачов, В. (2022, 4 квітня). Полк “Азов” не є неонацистським: відповіді на найпоширеніші запитання. *ZMINA*. Відновлено з <https://zmina.info/columns/pol-k-azov-ne-ye-neonacystskym-vidpovid-i-na-najposhyrenishi-zapytannya/>
- Мацука, О. (2015, 17 квітня). «Приватні армії» олігархів стали базою для створення добровільних батальйонів – експерт. *Радіо Свобода*. Відновлено з <https://www.radiosvoboda.org/a/26962115.html>
- Мацюк Г. (2022). Мова і війна в Україні: неофіційні імена в соціальній групі «українські військові» як маркер міжособистісної комунікації. *Онома*. *Journal of the International Council of Onomastic Sciences*, 57, 197–213.
- Народна армія. Все про добровільні батальйони, що воюють на Донбасі (ФОТО). (2014, 12 червня). *Espresso.tv*. Відновлено з https://espresso.tv/article/2014/06/12/narodna_armiya
- О Ляико, Мосийчуке и боевых пидо##сах", Филатов рассказал о конфликте с лидером Радикальной партии. (2014, 1 серпня). Відновлено з <https://censor.net/ru/n296434>
- Олігархи під наглядом: банкує Ігор Коломойський. (2016, 17 листопада). *Курс*. Відновлено з https://kurs.if.ua/articles/igor_kolomoyskyu_vazhkovagovuk_ukrainskoi_polityky_46427.html/
- Паздрій, В., & Антонюк, П. (2023). Оленівський теракт як акт свідомого нищення української яфетичної еліти. *Консенсус*, 4, 62-70.
- Рейнс, О. (2024). *Що таке АЗОВ з України? Ексклюзивний погляд зсередини*. Rainhouse.
- Сандоян, К. (2023). *Интерв'ю з бійцем "Азов"*. 1 електрон.-опт. диск (DVD). Відновлено з https://drive.google.com/drive/folders/1sNOJpLrHmL57k0y4CgXvFeOFbXDA_h_C
- Сегеда, С., & Машталіп, В. (2024). Територіальна оборона України як феномен національної військової історії. *Український історичний журнал*, (4), 148-158.
- Склярєвська, Г. (2022, 2 червня). Міфі російської пропаганди. Чому «Азов» не є «неонацистським батальйоном». *Главком*. Відновлено з <https://glavcom.ua/digest/mifi-rosijskoji-propagandi-chomu-azov-ne-je-neonacistskim-batalyonom-850151.html>

- Цевельов, О. (2024). Окремі риси підготовки до захисту держави під час організації всеохоплюючої оборони України. *Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України*, 2, 14-23.
- Шкуратенко, О., & Єрмак, В. (2019). Правові форми організації та діяльності добровільних батальйонів у 2014 році. *IV Всеукраїнська наукова військово-історична конференція «Війна на Донбасі. 2014 – 2018 рр.»: збірн. наук. праць*, (с. 67-69).

REFERENCES

- About Lyashko, Mosiychuk and combat Filatov spoke about the conflict with the leader of the Radical Party.* (2014, August 1). Retrieved from <https://censor.net/ru/n296434>
- Biletsky says "Azov" is equipped no worse than the German army. (2015, August 15). *Espresso.tv*. Retrieved from https://espresso.tv/news/2015/08/12/bilecky_kazhe_scho_quotazovquot_osnaschenyy_ne_girshe_nimeckoyi_armiyi
- Butusov, Y. (2014, August 29). Volunteer battalions: structure, fears, problems of combat use. *ZN, UA*. Retrieved from <https://zn.ua/internal/dobrovolcheskie-batalony-struktura-strahi-problemy-boevogo-primeneniya-.html>
- Dox, E. (2014). Here people are just learning to be an army. *Antikor*. Retrieved from https://antikor.com.ua/articles/20274-zdesj_ljudi_toljko_uchatsja_bytj_armiej
- Gerashchenko, A. (2016, May 6). Yesterday was exactly two years since the decision to create the now legendary Azov battalion. *Facebook*. Retrieved from <https://www.facebook.com/anton.gerashchenko.7/posts/1046993312054182>
- Homza, I. (2022, November). Much Ado About Ukrainian Nationalists: The Azov Movement and the War in Ukraine. *Крытыка*. Retrieved from <https://krytyka.com/ua/articles/bahato-halasu-pro-ukrainskykh-natsionalistiv-rukhn-azov-i-viina-v-ukraini>
- Kravchenko, M. S. (2021). History of the «Azov» battalion based on materials from the Azov battalion archive of non-regulated documentation (May-September 2014). *Bulletin of Kharkiv National University named after V. N. Karazin*, 64-70.
- Kryachko, O., & Tytarenko, O. (2024). The Role and Place of Operational Units of the National Guard of Ukraine in the Defense Forces' Structure Under Martial Law. *Scientific Bulletin of Kyiv Institute of the National Guard of Ukraine*, 1, 12-21.
- Likhachov, V. (2022, April 4). The «Azov» regiment is not neo-Nazi: answers to the most common questions. *ZMINA*. Retrieved from <https://zmina.info/columns/polk-azov-ne-ye-neonacyzyskym-vidpovidi-na-najposhyrenishi-zapytannya/>
- Matsuka, O. (2015, April 17). «Private armies» of oligarchs became the basis for creating volunteer battalions – expert. *Radio Liberty*. Retrieved from <https://www.radiosvoboda.org/a/26962115.html>
- Matsyuk, H. (2022). Language and War in Ukraine: Unofficial Names in the Socio-Group "Ukrainian Military" as a Marker of Interpersonal Communication. *Onoma. Journal of the International Council of Onomastic Sciences*, 57, 197-213.
- Oligarchs under supervision: Igor Kolomoisky is hosting | Kurs. (2016, November 17). *Kurs*. Retrieved from https://kurs.if.ua/articles/igor_kolomoyskyy_vazhkovagovyk_ukrainskoi_polityky_46427.html/
- Pazdrii, V., & Antonyuk, P. (2023). The Olenivka Terrorist Attack as an Act of Deliberate Destruction of Ukraine's Japhetic Elite. *Konsensus*, 4, 62-70.
- People's Army. All about volunteer battalions fighting in Donbas (PHOTO). (2014, June 12). *Espresso.tv*. Retrieved from https://espresso.tv/article/2014/06/12/narodna_armiya
- Reins, O. (2024). *What is AZOV from Ukraine? An exclusive insider's view*. Rainhouse.
- Sandoyan, K. (2023). *Interview with an «Azov» fighter*. 1 electronic optical disc (DVD). Retrieved from https://drive.google.com/drive/folders/1sNOJpLrHmL57k0y4cgxvfeofbxda_h_c
- Seheda, S., & Mashtalir, V. (2024). Territorial Defense of Ukraine as a Phenomenon of National Military History. *Ukrainian Historical Journal*, (4), 148-158.
- Shkuratenco, O., & Yermak, V. (2019). Legal Forms of Organization and Activities of Volunteer Battalions in 2014. *IV All-Ukrainian Scientific Military-Historical Conference "The War in Donbas. 2014–2018": Collection of Scientific Works*, 67-69.
- Sklyarevska, H. (2022, June 2). Russian propaganda myths. Why «Azov» is not a "neo-Nazi battalion." *Glavkom*. Retrieved from <https://glavcom.ua/digest/mifi-rosiyskoji-propagandi-chomu-azov-ne-je-neonacizskim-batalyonom-850151.html>
- The Ilovaisk Odyssey of Valeriy Marintsy: «If it weren't for the negotiations about the green corridor, we would have held out much longer». (2017, August 29). *Novynarnia – News of a Warring Ukraine*. Retrieved from <https://novynarnia.com/2017/08/29/ilovayska-odissey-valeriya-marintsya-yakbi-ne-ti-domovlyannya-pro-zeleniy-koridor-mi-shhe-dovgo-trimalisya-b/>
- Tseveliov, O. (2024). Certain Aspects of State Defense Preparedness During the Organization of Comprehensive Defense of Ukraine. *Collection of Scientific Works of the Center for Military-Strategic Research of the National Defense University of Ukraine*, 2, 14-23.